

**у ЯПОНІЇ –
ПРА БЕЛАРУСЬ,
у БЕЛАРУСІ –
ПРА ЯПОНЮ**

КЕМУНІКА

Руносукэ Курода (Токіо)
БЕЛАРУСЬ ВАЧЫМА ЯПОНЦАЎ
СПРОВА ГІСТАРЫЧНАГА АГЛЯДУ

Да набыцца Беларуссю ў 1991 г. дзяржаўнай незалежнасці мы, японцы, амаль нічога не ведалі пра гэтую краіну. Была толькі некаторая інфармацыя пра Чарнобыльскую трагедыю. Апошнім часам ледзь пачынаеца эканамічны абмен паміж нашымі краінамі, а што датычыць культурнага, дык ён яшчэ вельмі нязначны.

Але ўсё ж у нас існуе пэўная літаратура, якую японцы прысвяцілі Беларусі. Дык я хацеў бы выкласці цяперашнюю сітуацыю ў японскім беларусазнавстве, асабліва з пункту гледжання філолага.

Па-першае, пра назыву краіны. Да гэтага часу японцы называлі Беларусь па-рознаму. Самая пашыраная яе назва — гэта “Хаку-росія” або “Хаку-росія”. “Хаку” абазначае “белы” і перадаеца адным іерогліфам. Такое вымаўленне “хаку” паходзіць са старажытнай тайскай мовы. Дарэчы, некаторыя японскія іерогліфы маюць некалькі варыянтаў чытання, г. зн. адзін іерогліф мае некалькі вымаўленняў. Адпаведны іерогліф, што абазначае “белы”, мы вымаўляем “хаку” або “сіра”. “Сіра” — гэта японскае вымаўленне. Так раней мы называлі Беларусь: “Сіра-росія” або “Сіра-росія”. У японскай энцыклапедыі 1935 г. ёсьць артыкул пра Беларусь пад тытулам “Сіра-росія”. Акрамя гэтых называў існуюць яшчэ і іншыя: “Бера-росія” або “Бера-руssія”. Цяпер, з 19 верасня 1991 г., пасля перайменавання, у японскіх газетах і часопісах пішуць “Бера-руssі”. 28 снежня 1991 г. Міністэрства замежных спраў Японіі афіцыйна прызнала незалежнасць Беларусі і змяніла назыву “Хаку-росія-кёвакоку” на “Бера-руssі-кёвакоку”.

Які дакумент пра Беларусь найстарэйшы ў нас, які японец першым апісаў Беларусь — невядома. Да Другой сусветнай вайны ў японскіх энцыклапедыях ужо былі звесткі пра Беларусь, але, здаецца, гэта быў пррамы пераклад з англійскай мовы. Па-мойму, найстарэйшай у Японіі згадкай пра Беларусь з’яўляеца дыпламатычны дакумент, які захоўваеца ў бібліятэцы МЗС. Гэты дакумент, “Нарыс Беларусі”, напісаны 27 лютага 1940 г. намес-

нікам японскага консула ў Каўнасе Ціунэ Сугіхара. Апошнім часам ён у нас стаў вядомы тым, што выдаў шмат транзітных візаў яўрэям дзеля таго, каб выратаваць іх жыцці ад гітлераўскіх фашистаў. Увесь дакумент складаецца з 19 параграфаў, 47 старонак. У ім апісваецца тагачаснае становішча Беларусі, асабліва яе заходніяй часткі. У “Нарысе Беларусі” закрануты наступныя аспекты: тэрыторыя, гісторыя, геаграфія, клімат, транспарт, прамысловасць. Звесткі пра іх заснаваны на дадзеных польскага ўрада. У канцы прыведзена статыстычна інфармацыя з 34-ма табліцамі ад 24 красавіка таго ж года. У цэлым — гэта даволі падрабязны і каштоўны дакумент.

Для шырокага чытача была выдадзена кніга “Славянскія народы” Сіра Ханаока¹. Гэта першае абагульненне апісанне славянскіх народаў японскім аўтарам. Тут падрабязна сказана нават пра маленькія народнасці. На жаль, у кнізе некалькі памылак, але калі зыходзіць з тагачаснай сітуацыі, гэтая кніга з’яўляецца даволі добрай крыніцай звестак пра славянскія народы. Аўтар быў дарадцам пасольства ў Літве, але болей пра яго нічога невядома.

У кнізе ёсьць раздзел “Жыццё беларускага народа”, дзе апісаны тэрыторыя краіны, насельніцтва і нацыянальны харктар яе жыхароў. У другой палове гэтай часткі цытуеца пераклад нарыса “Беларусы і палякі”, выданага ў Каўнасе ў 1919 г. Японскі чытач даведваўся з кнігі, што беларускі народ даўно меў контакты з візантыйскай культурай і прыняў праваслаўе. Але пад уплывам Польшчы беларуская шляхта перайшла ў каталіцызм, і толькі сяляне захоўвалі нацыянальныя традыцыі. Пасля падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. беларуская народнасць аднавілася і пашырылася, а пасля 1917 г. была ўтворана Беларуская рэспубліка.

Адным з самых першых беларусаў, што прыязджалі ў Японію, быў Іосіф Антонавіч Гашкевіч. З прычыны таго, што неўзабаве будуць праводзіцца прысвечаныя яму чытанні, я тут не буду падрабязна спыняцца на яго асобе. У нас таксама высока ацэньваюць яго ўклад у вывучэнне японска-расійскіх дачыненняў, асабліва — яго “Японска-расійскі слоўнік”, створаны разам з Тацібана Каосай, які мае велізарную каштоўнасць з філалагічнага пункту гледжання.

А што датычыць вывучэння беларускай мовы ў Японіі, дык у нас няма амаль нічога — ні падручнікаў, ні граматыкі, ні слоўнікаў. Гэта для нас самая неадкладная задача.

У трэцім томе “Вялікай лінгвістычнай энцыклапедыі”² надрукаваны нарыс пра беларускую мову пад назвай “Хаку-росія-го”. Гэта — самае дэталёвае апісанне беларускай мовы па-японску; тут вельмі падрабязна аналізуецца яе харктар — належнасць да моўнай групы, літары, правапіс, фанетыка, марфалогія, сінтаксіс, лексіка, дыялекты, гісторыя, звесткі пра слоўнікі. Але аўтар артыкуула спадар Ахіра не з’яўляецца спецыялістам па

беларускай мове, ён напісаў яго на падставе энцыклапедыі “Мовы народаў СССР” (том 1) і граматыкі “Беларуская мова для небеларусаў” А. Крывіцкага.

У “Малой энцыклапедыі моваў свету”³ змешчаны артыкул пра беларускую мову, напісаны прафесарам Дзюн-іці Сато. Гэта — цэлы даведнік для замежнага чытача; тут тлумачыцца правапісанне літараў і іх вымаўленне, рэаліі і культура 128-мі моваў. Параграф, прысвячаны культуры беларускай мовы, добра сведчыць пра выбарачны погляд японцаў на Беларусь. У артыкуле выдзелены:

- фільм “Дзікае паляванне карала Стаха”;
- фільм “Ідзі і глядзі”;
- Марк Шагал;
- Музычная драма “Скрыпач на даху”;
- Гашкевіч І. А.;
- Грамыка А. А.;
- Чарнобыльская трагедыя.

У нас лічаць, што некаторыя з пералічаных тут з’яў маюць ускоснае дачыненне да Беларусі.

Акрамя таго, у кнізе “Мовы свету”⁴ ёсьць артыкулы аб розных мовах. Професар Сато даў звесткі пра беларускую мову пад загалоўкам “Скарбніца казак і народных песенъ”.

Пра Францыска Скарыну я напісаў у 1991 г. маленькі артыкул у часопісе “Мадо” (“Акно”). Каб пазнаёміць японцаў з гэтым іменем, я расказаў пра беларускага першадрукара, асаблівасці яго мовы і пра скарыназнайдзяўства. Мне хацелася там падкрэсліць значэнне вядомага асветніка Беларусі.

Што ж датычыць беларускай літаратуры, дык у нас з яе твораў амаль нічога не перакладзена.

Самы папулярны беларускі пісьменнік у Японіі — Васіль Быкаў. Ён у нас вядомы як савецкі пісьменнік, а яго раман “Мёртвым не баліць” перакладзены з рускай мовы ў 1967 г.

Адзін з нумароў “Савецкай літаратуры” (1969, № 26) быў прысвячаны апавяданням Украіны, Беларусі і Малдовы. З беларускай літаратуры перекладзены з рускай мовы апавяданні “Дзед Яўсей і Палашка” Міхася Лынькова, “Апоўначы” Янкі Брыля, “Дзеци настаўніцы” Івана Шамякіна, “На возеры” Васіля Быкава.

На жаль, у нас не перакладзены творы Янкі Купалы і Якуба Коласа. Мы павінны паступова запоўніць гэты прагал. У японскім перакладзе “Нарыса сучаснай савецкай літаратуры” Трыфанаў (Токіо, 1934), у раздзеле “Літаратура народаў СССР” адзін параграф (с. 303–311) прысвячаны беларускай літаратуры. Артыкул знаёміць чытача з наступнымі беларускімі пісьменнікамі і іх творамі:

- Янка Купала — “А хто там ідзе?”, “Над магілай”, “Пойдзэм” (урывак);
- Якуб Колас — “У Палескай глушки”, “На прасторах жыцця”;
- Цішка Гартны;
- Андрэй Александровіч — “Песня”;
- Міхась Чарот — “Босья на вогнішчы”;
- Платон Галавач;
- Кузьма Чорны;
- Міхась Лынкоў.

У 1995 г. будзе перавыдавацца “Вялікая энцыклапедыя сусветнай літаратуры”. Чытач у ёй знайдзе артыкул пра беларускую літаратуру, напісаны прафесарам Сато.

У кнізе “Славянскія прыказкі”⁵ аналізуючы прыказкі ўсіх славянскіх народаў, класіфікуючы па тэмах з пункту гледжання фалькларыстыкі. Сюды ўключаны 33 беларускія прыказкі.

Крыху пра дарожныя нататкі. Раней многія японскія пісьменнікі і ка-рэспандэнты безумоўна наведвалі Савецкі Саюз, але іх нарысаў пра Мінск або пра Беларусь я не змог знайсці.

Зусім нядыўна, у 1993 г., быў выдадзены нарыс вядомай японскай актрысы Кэйка Kisi⁶, дзе крыху сказана пра яе ўражанні ад паездкі цягніком у Гродна. Яе кніга называецца “Беларускі яблык”. Гэта адзіны ў Японіі твор, які мае ў сваёй назве слова “Беларусь”. Адразу ж пасля выдання кніга была ўзнагароджана прэміяй “Японскага клуба эсэістаў”. Да гэтага часу прададзена 100 тысяч экземпляраў — г. зн. яна стала бестселерам. Здаецца, слова “Беларусь” цяпер у некаторых японцаў выклікае асацыяцый як-раз з гэтай кнігай.

У цэлым кніга Кэйка Kisi ўяўляе сабой нарыс пра краіны Блізкага Усходу, Прывалтыкі і Японіі. Пісала ж японская актрыса ў Парыжы. Паходжанне на-звы гэтай кнігі такое: каб паехаць у Літву, актрыса чакала цягніка на варшаўскім Цэнтральным вакзале. Там яна сустрэлася з адной 78-гадовай кабетай з Беларусі. Тая ела маленькі яблык лыжкай, і гэта пакінула ў актрысы моцнае ўражанне. Асабіста я не разумею сэнсу ўсяго эпізоду, але, здаецца, аўтар заўважыла тут розніцу паміж японскім і ўсходненародным жыццём.

У раздзеле “Судэльнае ашуканства ў Гродні” гаворыцца пра непрыемны выпадак — японцам, аказалася, неабходна атрымаць беларускую візу нават для транзітнага праезду ў Вільнюс. Але паколькі актрыса не ведала гэтага, то ўзніклі праблемы... Калі такая кніга карыстаецца вялікай папулярнасцю ў Японіі і з’яўляецца там самай вядомай кнігай пра Беларусь, то мне толькі застаецца выказаць шкадаванне.

Да сказанага вышэй я хацеў бы дадаць яшчэ некалькі фактаў.

У прэфектуры Акіто, якая знаходзіцца ў паўночна-усходній частцы Японіі, арганізавана “Таварыства дружбы Акіто-Беларусь”. Гэтае тавары-

ства створана на аснове Акіцкага аддзела ЮНІСЕФ і групы “Хюман-клуб”. 3 лютага 1991 г. гэтая арганізацыя пачала дзейнасць у Камісіі па дапамозе Беларусі, а ў канцы таго ж месяца, пасля наведвання Акіто беларускім прэм'ер-міністрам В. Кебічам увесь рух стаў хутка развівацца. 29 ліпеня 1991 г. арганізацыя была перайменаваная ў “Таварыства дружбы Акіто — Беларусь”. Лік членаў таварыства — каля 80, яно ўжо дзесяць разоў пасылала дэлегацыі ў Беларусь. Галоўная сфера дзейнасці таварыства — прыём дактароў-стажораў у Акіто, медыцынская дапамога, правядзенне фотавыстаўкі пра Беларусь і Чарнобыль у 1993 г. Акіто наведаў рэктар Мінскага медыцынскага інстытута сп. Кубалка і прафесар англійскай мовы сп. Бжоска. Пра іх візіт надрукаваны вялікія артыкулы ў мясцовых газетах. Пры дапамозе таварыства ў Доме студэнтаў Мінскага медыцынскага інстытута быў адчынены культурны цэнтр Акіто, дзе экспанующа фотаздымкі аб гэтай прэфектуре.

Вось так сёня выглядаюць зносіны паміж Японіяй і Беларуссю. З філагічнага пункту погляду нашая задача наступная: скласці для японцаў падручнік і слоўнік-мінімум беларускай мовы, перакласці найбольш значныя творы беларускіх пісьменнікаў на японскую мову. Што датычыць слоўніка-мінімума, дык я ўжо пачаў яго складаць.

Пераклада Святлана Сачанка

---

¹ Ханаока С. Славянская народы. Токіо, 1942. С. 139–143. Усе спасылкі дадзены ў перакладзе з японской мовы на беларускую.

² Вялікая лінгвістычна энцыклапедыя. Токіо, 1992. Т. 3. С. 118–123.

³ Сібата Т. [Рэд.]. Малая энцыклапедыя моваў свету. Токіо, 1993. С. 406–409.

⁴ Курода Р. Францыск Скарына // Мадо (Токіо). 1991. № 78. С. 26–32.

⁵ Курыхара С. Славянская прыказкі. Токіо, 1989.

⁶ Kici K. Беларускі яблык. Токіо, 1993. С. 169–197.

Дзюн-іці Сато (Токіо)

СКАРБНИЦА КАЗАК І НАРОДНЫХ ПЕСЕНЬ

Часта здараецца так: нават людзі, якія добра ўяўляюць Расію, Украіну, Польшчу і іншыя краіны, не маюць нікага ўяўлення, калі гаворка заходзіць пра Беларусь. Такое становішча — вынік таго, што Беларусь знаходзіцца быццам бы ў ценю гэтых дзяржаў. Да таго ж, пры сустрэчы з замежнымі турыстамі беларусы выстаўляюць сябе напаказ рэдка, — гэтую рысу, магчыма, тлумачыць нават і... раўнінныя характеристар іх мясцовасці.

Беларусь займае куточ у заходняй частцы Савецкага Саюза ^{*}, непасрэдна мяжу з Польшчай, Літвой, Латвіяй і Украінай. Гэта адна з найбагацейшых рэспублік СССР, шчодра надзелена шырокімі раўнінамі, густымі лясамі, вялікімі ды малымі вадаёмамі, а таксама мноствам замкаў і памяткамі даўніны. Яе называюць скарбніцай багатых на мясцовы каларыт народных песен і паданняў.

Аслак — герой шэрагу беларускіх народных казак — адзіны сын у беднай сям'і, аслак, які з дзяцінства нікому не саступае, па ўласнай волі пакідае сваіх пажылых бацькоў і ідзе з вёскі, каб “адшукаць ворагаў і адпомесціць ім”. Па дарозе ён карае семярых братоў — лясных разбойнікаў і бярэ іх з сабой. Праходзіць паўз паселішчы і праганяе паноў, дае сялянам лепшую долю... Нарэшце, усе яны дружна жывуць у волі ды роўнасці.

Беларусь мае старажытную гісторыю, і вобраз такога асліка спарадзілі, вядома ж, агульныя мары і спадзяванні беларускіх сялян, — апошнія яшчэ ў XIII ст. сталі залежнымі ад іншаземных феадалаў. Такі герой адрозніваецца ад японскага Мамітара ¹, які пасля таго, як выгнаў д'яблаў і завалодаў незлічонымі багаццямі, проста вяртаецца дамоў... Каб зразумець выразна выяўлены сацыяльны харектар беларускіх казак, трэба добра ведаць гісторычныя абставіны. Тут можна звярнуцца і да ўспамінаў тых беларускіх партызан і сялян, якіх у часы германа-савецкай вайны напаткаў суроўы лёс.

Кіеўская Русь — самая першая адзіная руская дзяржава — узнякла як саюз усіх усходнеславянскіх плямёнаў не пазней другой паловы XI ст. Сучасныя беларускія землі пераважна знаходзіліся пад уплывам палачанаў на поўначы і дрыгавічоў на поўдні. Гэтыя ўсходнеславянскія плямёны, разам з палянамі, што жылі на прыдняпроўскіх землях, і іншымі, утрымлівалі гандлёвыя шляхі, якія называліся “буруштынавым” і “пушным” і звязвалі ўзбярэжжы Чорнага і Балтыйскага мораў. Вышэйпамянёныя плямёны сфарміравалі і развілі ўсходнюю праваслаўна-хрысціянскую традыцыю, у значнай меры абапіраючыся на гарады, што тады квітнелі. Так, Полацк і Тураў былі ўпльвовымі гарадамі, цесна звязанымі з гісторыяй Кіеўскай Русі, — іх назвы згадвалі ўжо з другой паловы XI ст.

Пазней — у выніку мангола-татарскага нашэсця, — у часы заняпаду Кіеўскай Русі, Беларусь, разам з большай часткай Украіны, апынулася пад уплывам феадалаў Вялікага Княства Літоўскага. У XVI ст., пасля з'яднання Літвы і Польшчы, тут узмацнілася панаванне каталіцкай царквы. А ў XVIII ст. Беларусь ужо была далучана да Расійскай імперыі. Найменне “Белая Русь”² (Русь — старажытная назва Расіі) упершыню згадваецца ў летапісе 1315 г. Сэнс назвы “Белая” дакладна не вызначаны. Пра гэта ёсьць некалькі меркаванняў: яно, можа быць, абумоўлена колерам валасоў і адзення насыльнікаў; абазначае “незалежная”, “самастойная”; выказвае паняцце “хрысціянская цывілізацыя”.

Старожытнаруская мова, якая ў Кіеўскай Русі была пісмовай, пасля распалася на трох гаворкі. Яны і леглі ў аснову беларускай, украінскай, сучаснай рускай моваў. Гэта адбылося ў XIV ст. У пачатку XVI ст. беларускую мову сістэмнай залаў Францыск Скарына, які паходзіў з Полацка, і да канца XVII ст. яна заставалася афіцыйнай мовай Вялікага Княства Літоўскага.

Акрамя таго, у пачатку нашага стагоддзя ўнармаваная (літаратурная) мова была распрацавана і замацавана творамі двух беларускіх паэтаў — Янкі Купалы і Якуба Коласа. Носьбітаў мовы налічваюць каля 10 мільёнаў. Беларуская мова звязае рускую і украінскую, займаючы прамежжае становішча.

Перакладі А. Ліхадзіеўскі і С. Сачанка

* Артыкул быў напісаны тады, калі Беларусь яшчэ ўваходзіла ў склад СССР.

¹ Мамітара (літаральна “персікавы хлопчык”) — персанаж вядомай японской казкі.

² Белая Русь па-японску — Шыроі-Рушы.

Руносукэ Курода (Токіо)

ФРАНЦЫСК СКАРЫНА

У мінульым (1990) годзе адзначаліся 500-я ўгодкі з дня нараджэння Францыска Скарыны — вучонага XVI ст., які першы ў гісторыі ўсходнеславянскага свету выдаў Біблію. З гэтай нагоды ў Савецкім Саюзе, і асабліва на яго Радзіме — у Беларусі, была апублікавана вялікая колькасць даследчай літаратуры. Урачыстасці адзначаліся і пры ЮНЕСКО. Збіраюся пазнаёміць чытача з жыццём і творчасцю гэтага чалавека — асветніка і заснавальніка кнігадрукавання, пра якога ў Японіі да апошняга часу амаль нічога не ведалі.

Францыск Скарына ^{*} нарадзіўся ў Полацку ў 1490 г. Але дакладная дата ўсё ж не вызначана. Полацк — горад на беразе ракі Заходняя Дзвіна, што прыблізна 550 км на захад ад Масквы. Цяпер гэта райцэнтр у Віцебскай вобласці Рэспублікі Беларусь. Але калісьці, у мінульым, Полацк быў уплывовай сталіцай славянскага свету, якая захавала сваю назуву і ў 6370 г. ¹. Скарына горача любіў сваю радзіму, і ў яго літаратурных творах гэты горад часта ўпрыгожваўся эпітэтом “слайны”. Бацька, Лука, быў купцом, займаючы продажам пушніны, вёў шырокі гандаль, ездзіў не толькі па тагачасным Вялікім Княстве Літоўскім, куды ўваходзіў і Полацк, але і па суседніх дзяржавах. Можна меркаваць, што і першапачатковым навучан-

нем сына Францыска грамаце, напэўна, займаўся бацька. Будучы вучоны, чытаючы Псалтыр, засвойваў кірыліцу. Аднак у той час для чалавека, які імкнуўся да навукі, неабходна было ведаць лацінскую мову. Таму Скарына, мабыць, вывучаў яе ў царкоўна-каталіцкай школе, у Полацку або ў Вільні. Потым ён, замацоўваючы сваё веданне лаціны, разгортвае плённую дзейнасць у краінах Заходняй Еўропы.

У 1504 г. Скарына паступіў У Польшчы ў Кракаўскі ўніверсітэт, дзе вывучаў так званыя “сем вольных мастацтваў”². (У дадатак да трох дысцыплін — граматыкі, рыторыкі і логікі — яшчэ чатыры: арыфметыку, геаметрыю, астрономію і тэорыю музыки). Затым, праз два гады, у 1506 г., Скарына атрымлівае ступень бакалаўра. Пасля, каля 1508 г., ён праўны час службыць у дацкага караля асабістым сакратаром. А ў 1512 г. вывучае мэдыцыну ў Падуанскім ўніверсітэце Італіі, і 9 лістапада таго ж года яму надаюць навуковую ступень доктара мэдыцыны.

Сын полацкага купца атрымлівае высокое званне вучонага-мэдыка ў самым цэнтры Еўропы. Бяспрэчна, гэта была незвычайная з'ява. Ён, гарачы патрыёт, ведаючы жыццё заходніх краін, разважаў: “А ці нельга распашаўся дзіціць іdealы Рэнесансу і на маёй Радзіме?”. І, як вядома, ён задумаў выдаваць Біблію на сваёй роднай мове.

У той час у Кракаве ўжо існавала друкарня, што друкавала кірыліцай³, і ў 1491 г. быў выдадзены Часаслоў. Да таго ж, і ў Венецый існавала такая ж самая друкарня, таму зусім магчыма, што Скарына наведаў і яе па дарозе ў Падую. Аднак ніводную з іх ён не палічыў за прыдатнае месца для сваёй будучай дзейнасці.

Недзэ паміж 1512 і 1517 гг. Скарына прыязджаете ў Прагу. З часоў гусіцкага руху⁴ тут існавала традыція навучаць народ з дапамогай біблейскіх кніг, былі спрыяльныя для выдавецкай дзейнасці ўмовы. У Празе Скарына абсталёўвае невялікую друкарню, пачынае рабіць пераклад і каментарый кніг Старога запавету. 6 жніўня 1517 г. упершыню выдаецца Псалтыр, потым, на працягу трох гадоў, адна за адной выходзяць 23 кнігі Бібліі.

Яны былі надрукаваны на беларускай мове і ў далейшым сталі пачаткам усходнеславянскага кнігадрукавання. Усе пераклады суправаджаліся каментарыямі, кожны з іх пачынаецца прадмовай і заканчваецца пасляслоўем.

Аднак каля 1520–1521 гг. Скарына, не скончыўшы перакладу кніг Старога запавету, раптоўна пакідае Прагу. Незразумела, якія матывы выклікалі гэтае рашэнне. Але даследчыкі мяркуюць так: хутчай за ўсё, зрабіць гэта патрабавала каталіцкая рэакцыя, што была накіравана супраць царкоўнай Рэфармацыі, якая ў той час узнікла ў Чэхіі. Магчыма таксама, што яго адклікалі купцы-мецэнаты, якія палічылі працу на радзіме больш таннай. Так ці інакш, але Скарына ўсё ж пераезджаете ў Вільню.

Адзін з мецэнатаў, купец Якуб Бабіч, нават аддаў пад друкарню памяшканне ва ўласным доме. Акрамя таго, заможны купец Багдан Онкаў, які яшчэ ў пражскі перыяд падтрымліваў Скарыну, паспрабаваў вызначыць попыт на скарынаўскія кнігі ў Маскве, дзе неаднаразова бываў па гандлёвых спраўах. Мусіць, і сам Скарына ў сярэдзіне 1520-х гг. мог наведаць сталіцу Рускай дзяржавы.

У Вільні Скарына бярэцца за пераклад кніг Новага запавету. Для іх, улічваючы пажаданні ўкладчыкаў, ён палепшыў фармат і зрабіў багаты дэкаратыўны пераплёт. Хутчэй за ўсё, тады ён арыентаваўся на маскоўскі рынак, але меркаваць, што праца вялася зыходзячы толькі з чыста фінансавых інтарэсаў, было б памылкова. Такая дзейнасць, з пункту погляду прадпрымальніцтва, абыцала паражэнне. Нягледзячы на гэта, Скарына ад свайго намеру выдаваць кнігі не адмовіўся, бо, відаць, па-ранейшаму бачыў сваё прызванне ў tym, каб займацца асветніцтвам. За эканамічны бок справы адказвалі буйныя гандляры, асабліва Багдан Онкаў.

Прыкладна ў 1525–1528 гг. Скарына ажаніўся з Маргарытай, удавой купца Юрыя Адверніка, чым палепшыў сваё матэрыйльнае становішча. Да таго ж разам з жонкай ён увайшоў у справу свайго старэйшага брата Івана, які гандляваў скуромі. Аднак галоўным заняткам, справай усяго жыцця засталася для Скарыны выдавецкая дзейнасць.

У 1522 г. у Вільні выдаецца “Малая падарожная кнішка”. Яна ўяўляе сабой зборнік біблейскіх твораў, які пачынае Псалтыр, — і разам з tym гэтая кніга выступае ў функцыі календара, дзе зафіксаваны вясновыя і восеньскія раўнадзенствы, даты зацьменняў сонца і месяца і г. д. Яна мае малы фармат, таму падарожніку лёгка было карыстацца ёй у дарозе. “Малая падарожная кнішка” стваралася на ўзор “Зборніка для падарожнікаў”⁵, які выйшаў у 1520 г. ў Венесыі. Гэта тыповы для Скарыны твор.

У 1525 г. Скарына ў нямецкім Вітэнбергу наведвае Марціна Лютэра; на жаль, мэта гэтага візіту так і засталася незразумелай. Потым, пасля выхаду ў свет Апостала, у сакавіку таго ж года ён раптоўна спыняе выдавецкую дзейнасць.

Потым Скарыну пэўны час проста праследуець няўдачы. Спачатку ў Познані ў 1529 г. памёр яго старэйшы брат Іван; у наступным, 1530 г. раптоўна сканала жонка Маргарыта, якая пакінула сіратой маленъкага сына Сімяона. Пасля, з боку сваекоў нябожчыцы, паўстает пытанне пра падзел маёmacці і перадачу яе ў спадчыну.

У той час Скарына жыў пад апекай герцага Альбрэхта з роду Гогенцолернаў (як гарачы прыхільнік ідэй Рэфармацыі запрасіў Францыска, бо ў сваіх уладаннях збіраўся адчыніць друкарню). Калі герцаг дазнаўся пра патрэбу ў тэрміновым вяртанні Скарыны на радзіму, то напісаў рэкамендацыйную грамату і адрасаваў яе віленскаму ваяводзе Альбрэхту Гаштоль-

ду. Ён прасіў дапамагчы Скарыне выйграць судовы працэс. Невядома, на-
колькі паспяхова скончылася тая справа і ці змог Скарына поўнасцю ад-
навіць сваё права валодання маёмасцю; думаецца, што з-за моцнага пажа-
ру, які ў гэтым (1530) годзе дашчэнту спаліў Вільню, у яго рукі мала што
вярнулася.

У такой сітуацыі Ф. Скарына становіща хатнім доктарам і сакратаром
віленскага біскупа Яна. У гэты час ён сустракаецца з дыпламатам імпера-
тара Свяшчэннай Рымскай імперыі Максіміліяна I, аўтарам вядомага тво-
ра “Запіскі пра маскоўскія справы” Сігізмундам Герберштэйнам⁶, калі той
наведаў Яна. Біскуп, які нарадзіўся ў каралеўскай сям'і, вылучаўся крайнім
кансерватызмам, з-за чаго Скарына не мог адразу аднавіць сваю выдавец-
кую дзейнасць. У дадатак да ўсяго, варшаўскія крэдыторы запатрабавалі,
каб даўгі, што пакінуў пасля сябе старэйшы брат Скарыны, нябожчык, былі
пераведзены на імя Францыска. Нарэшце, у лютым 1532 г. кароль выдаў
ордэр на арышт Скарыны, які каля 10 сутак правёў у познанскай турме.
На гэты раз за Францыска заступіўся яго пляменнік Раман. Непасрэдна
польскому каралю Сігізмунду I ён накіраваў скаргу, і неўзабаве, калі было
даказана, што Ф. Скарына не меў дачынення да гандлёвых спраў брата,
вучонага вызвалілі з-пад варты. Цяпер ужо Скарына распачаў судовую
справу, патрабуючы кампенсацыі за шкоду, якую яму нанесла незаконнае
зняволенне. Відаць, і самому яму апрыкрыла гэтае пытанне, што паўста-
вала перад ім увесь час і ад якога галава кружылася.

У 1535 г. біскуп Ян без відавочных прычын раптоўна пакідае Літву. Ска-
рына, які ў сярэдзіне 1530-х гг. застаўся там, другі раз у жыцці кіруеца ў
Прагу, дзе ў каралеўскім замку на Градчанах займае пасады медыка і са-
доўніка чэшскага караля Фердынанда I з роду Габсбургаў. Уласна кажучы,
Скарыну ў Чэхіі высока цанілі яшчэ з 1515 г., калі ён працаваў у дыплама-
тычнай місіі Сігізмунда I.

Другі пражскі перыяд праходзіў адносна спакойна, але яшчэ раз за вы-
давецкую дзейнасць — справу ўсяго свайго жыцця — Ф. Скарына не ўзяў-
ся. Памёр ён у Празе ў 1552 г. Дакладная дата яго смерці, аднак, не вы-
значана.

Скарынаўская дзейнасць па перакладзе Бібліі мела мэтай асвету “про-
стага паспалітага люду”. У пераклад ён уключаў прадмовы і пасліслоўі,
скарачаў тэкст для лепшага ўспрымання, даваў каментары і да незразуме-
лых слоў і выразаў на палях.

У час перакладу Скарына шырока супастаўляў славянамоўныя пера-
клады Бібліі — “Біблію чэшскую, у Венецыі надрукаваную” (1506), Гена-
дзеўскую Біблію (1409) і іншыя — з біблійнымі матэрыяламі на стара-
жытнаўрэйскай, грэчаскай, лацінскай мовах. Але, падбіраючы словаў, ён
усяляк пазбягаў уплыву гэтых моваў. Тут выяўляўся своеасаблівы клопат

пра даступнасць Бібліі “простаму паспалітаму люду”. У выніку можна пра-
сачыць моцны ўплыў тагачаснай беларускай мовы; лексіку, якой бракава-
ла, папаўнялі запазычаныя з чэшскай і польскай моваў слова.

Дужа цяжка дакладна вызначыць характэрныя лінгвістычныя асаблі-
васці скарынаўскіх выданняў. Адны з ранейшых даследчыкаў лічаць га-
лоўным элементам тут царкоўнаславянскую мову (Сабалеўскі), іншыя
схільныя да таго, каб лічыць мову выданняў Скарыйны чиста беларускай
(Ломцеў). Аднак гэтымі пунктамі гледжання можна карыстацца толькі як
метадалогіяй да вывучэння мовы Скарыйны. Да таго ж, становішча з бела-
рускай літаратурай папярэдняга і наступнага перыяду, якое раней прак-
тычна не разглядалася, таксама застаецца адкрытым пытаннем.

У сучасны перыяд, аналізуючы гэтыя лінгвістычныя асаблівасці з пункту
гледжання іх дачыненняў да жывой беларускай мовы, усе літаратурныя
творы Скарыйны агульнапрынята падзяляць на дзве групы. Першая ўклю-
чае пражскую Псалтыр, “Малую падарожную кніжку” і Апостала. Асноў-
ны тэкст гэтых кніг перакладзены на царкоўнаславянскую мову, але ў іх на
палях ёсьць тлумачэнні, што і адлюстроўваюць характэрныя рысы беларус-
кай мовы ў галіне фанетыкі, граматыкі і лексікі. Да другой групы можна
аднесці пераклады біблейскіх кніг у пражскім выданні 1517–1519 гг. — за
выніяткам Псалтыры, якая была ўжо залічана ў першую группу. Выданні
гэтих груп маюць аднолькавую моўную аснову — царкоўнаславянскую, але
аднак у другім выпадку заўважальны ўплыў беларускай, польскай і чэш-
ской моваў. (Таму прыхарактэрystыцы мовы Скарыйны і прынята разгля-
даць яе адрозненні ад традыцыйнай царкоўнаславянской мовы).

Пры выядзёме прыклады марфалагічных асаблівасцей скарынаўскай мовы:

— гэта, па-першае, шматлікія выпадкі ўжывання канчатка -у (-ю) у род-
ным склоне назоўнікаў мужчынскага роду адзіночнага ліку;

— у давальным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў на -о ўжываеца
канчатак -ови / -еви;

— паширана тэндэнцыя выкарыстоўваць у множным ліку назоўнага
склону канчаткі -ове / -eve;

— назоўнікі з асновай на -о ў множным ліку творнага склону набыва-
юць канчатак -ами або -ми;

— спрагальныя канчаткі дзеясловаў цяперашняга часу абвеснага і за-
гаднага ладу I-й асобы множнага ліку маюць выгляд -мо і -мы.

У галіне фанетыкі можна адзначыць, што ў пераважнай большасці вы-
падкаў (каля 95 %) у скарынаўскіх перакладах назіраем чаргаванне зыч-
ных (напрыклад, як у слове “лава”). Тады як судносных поўнагалосных
утварэнняў тыпу “голова” — толькі 5 %.

Па праблемах даследавання лексікі на беларускай мове выдадзены
“Слоўнік мовы Скарыйны”, тамы 1–2 (Мінск, 1977, 1984). Гэты зборнік,

нароўні з украінскім слоўнікам Шаўчэнкі і рускім Пушкіна, стаў выдатнай з'явай.

Своесаблівы характар, у тым ліку і ў моўным аспекте, скарынаўскім біблейскім кнігам надае наяўнасць у кожнай з іх прадмовы. Сярод усіх 50-ці іх разнавіднасцей 21 мае назуву “предисловіе” (радзей “предслοвіе”, “предъсловіе”), 25 — “сказаніе”; 2 названы па-беларуску “прадмовамі”, 2 не маюць ніякага азначэння. У той час у Беларусі прадмовы былі яшчэ новай літаратурнай з'явай⁷. Спачатку Скарына выкладае агульны змест кнігі. Пасля — тлумачыць спосаб чытання, інакш кажучы, вучыць, як разумець не толькі павярхойны, але і прыхаваны, глыбінны сэнс таго, што напісаны. Заслугоўваюць увагі адлюстраваныя ў тэкстах прадмоў характэрныя асаблівасці пісьмовай беларускай мовы.

У склад пасляслоўя, у адрозненне ад прадмоў, галоўным чынам, уваходзяць заключныя слова і прысвяченні, дата выдання і іншыя звесткі. Акрамя таго, у іх больш як 50 разоў паўтараеца назва “малой” радзімы Скарыны — Палацка.

Дзеля напісання каментарыя ў большасці выпадкаў Скарына звязтаўся да Чэшскай бібліі, але для даведак выкарыстоўваў і іншую бібліографічную літаратуру. Тут ён ужывае пісьмовую беларускую мову. Больш чым у 60-ці месцах на палях ён прыводзіць каментары з пражскай Псалтыры, якая ўпершыню была выдадзена ў 1517 г. Характэрная асаблівасць скарынаўскіх заўваг у тым, што асветнік не збіраўся пералічваць усе значэнні цяжкіх для разумення слоў і выразаў. Кожны раз ён указваў адно з іх, якое вынікала з контэксту. У многіх выпадках каментары прыводзіліся ў граматычную і марфалагічную адпаведнасць з тэкстам. Аб'ектамі заўваг становіліся не толькі асобныя слова, але і фразеалагізмы, іншыя слова-злучэнні. Найчасцей можна сустрэць выпадкі замены мала зразумелых біблейскіх выразаў на тагачасныя беларускія; ёсць прыклады, дзе выкарыстоўвалася паўторна царкоўнаславянская мова. Гэтая традыцыя каментаўваць Біблію, упершыню ўведзеная Скарынам, пазней знайшла сваё развіццё ў Бібліі Сымона Буднага, Евангеллі Васіля Цяпінскага, іншых кнігах, што выйшлі ў свет каля 1580 г.

Пры выданні Бібліі Скарына лічыў вельмі важным элементам ілюстрацыі. У той час у кнігах, што друкаваліся ў славянскім свеце, іх амаль не было, але вучоны адразу ж палічыў ілюстрацыі вельмі эфектыўнымі для асветы. У скарынаўскіх кнігах захаваліся да нашага часу ілюстрацыі 65-ці відаў, гравюрны партрэт Скарыны і некаторыя іншыя аздобы.

Наконт ілюстрацый мяркуюць, што для значнай часткі кніг Скарына сам зрабіў малюнкі, асабіста выразаў гравюры. Але лічыць так, відаць, будзе памылкай. І сапраўды, Скарына быў пазначаны ў спісе студэнтаў факультета artium Кракаўскага універсітэта. Але ў гэтым выпадку мастац-

твам лічылі граматыку і дыялектыку, сучаснае разуменне гэтага слова аб-салютна іншае. У той час ва універсітэтах тэхнікі разъярства гравюра не было, вывучаці яе толькі ў майстэрнях. Хутчэй за ёсё, у Празе Скарына знайшоў майстроў-гравёраў, якія і ведалі пашыраны ў эпоху Рэнесансу метад гравіроўкі.

Скарына імкнуўся да ідэалу заходнега ўрапейскага Рэнесансу, таму старайся выдаць, наколькі магчыма, поўную Біблію. З гэтай прычыны пра-васлаўная царква не лічыла свяшчэнным пісаннем яго выданні. Духавенства асуджала іх за тое, што ў іх змяшчаліся некананічныя “Прычты Саламона” і кніга “Ісус Сірахаў”, былі адхіленні ад усталіванага парадку размяшчэння Псалтыры і іншых глаў.

Скарынаўская біблейская кнігі ў залежнасці ад месца іх выдання падзяляюць на пражскія і віленскія. Цяпер з 390 асобнікаў, што захаваліся, 239 — пражскага выпуску і астатнія 151 — віленскага. Што ж датычыць пражскіх выданняў, дык амаль усе яны (237) цяпер у межах Савецкага Саюза: Дзяржаўная бібліятэка СССР імя У. І. Леніна, у прыватнасці, мае самы шматлікі збор з 69-ці асобнікаў, дзе ёсьць усе выданні, за выключэннем Псалтыры і кнігі “Руф”. З усіх 69-ці асобнікаў 33 пераплецены паасобку, астатнія ж 36 утрымліваюцца ў складзе 8-мі канвалютаў. Сярод пражскіх выданняў самым рэдкім лічаць Псалтыр: Дзяржаўны Гістарычны музей і Дзяржаўная Публічнае бібліятэка імя М. Я. Салтыкова-Шчадрына захоўваюць толькі па адным яе асобніку.

У Савецкім Саюзе знаходзяцца 107 асобнікаў віленскіх выданняў. Ленінская бібліятэка валодае 13-цю з іх, з якіх трох пераплецены асобна, а астатнія 10 — у складзе 2-х канвалютаў. Акрамя гэтага, 18 асобнікаў (адны з найбольш поўных асобнікаў “Малой падарожнай кніжкі”) захоўваюцца за мяжой, у дацкай Каралеўскай бібліятэцы ў Капенгагене.

У выставачнай зале Дзяржаўной Парламенцкай бібліятэкі ў перыяд з 11 па 20 красавіка гэтага (1991) года была праведзена “Выстаўка унікальной кнігі Дзяржаўной Ленінскай бібліятэкі”, дзе выстаўляліся звыш 70-ці рэдкіх расійскіх кніг перыяду XVI–XIX стст. На першым месцы сярод кніг, пастаўленых у храналагічнай паслядоўнасці, — інакш кажучы, на месцы самага старажытнага асобніка — была Біблія Скарыны. Гэта — “Кніга царстваў”, надрукаваная ў Празе 10 жніўня 1518 г.; адзін з тых 7-мі асобнікаў, якія захоўваюцца ў Ленінскай бібліятэцы. Яна мае памер 24,5 x 18 x 6,5 см, а на адкрытай для прагляду апошній яе старонцы можна бачыць частку пасляслоўя і партрэт Скарыны (пашкоджаны, аднак, ад левага ніжняга вугла да цэнтра).

Спадарыня Аляксандра Гусева, навуковы супрацоўнік Аддзела рэдкіх кніг Дзяржаўной Ленінскай бібліятэкі, суправаджала гэтую выстаўку ў Японію і пабывала ў нашай краіне. Аўтару артыкула надарыўся зручны выпа-

дак пазнаёміцца з ёю дзякуючы прафесару універсітета Хітацубашы Ёшы-кадзу Накамура (Ёсікаду Накамура). Нягледзячы на вялікую занятасць, яму таксама ўдалося правесці некалькі займальных гутарак па літаратуры. Спадарыня Гусева падрабязна адказала, у прыватнасці, і на дэталёвый пытанні, якія тычацца Скарыны; у выніку гэты артыкул быў паспяхова за-кончаны. Карыстаючыся выпадкам, хачу яшчэ раз падзякаваць спадарыні Гусевай.

Паводле яе слоў, у 500-я ўгодкі з дня нараджэння Скарыны ў Савецкім Саюзе ўсюды было апублікована шмат даследаванняў яго жыцця і твор-часці. Так, напрыклад, за гэтыя 1–2 гады ў тэматычных планах выдавецтва “Навука” змяшчаліся папярэднія паведамленні на 12 кніг пра Скарыну (і гэта калі ўлічваць толькі іх аўтараў).

Самы значны з іх — энцыклапедычны даведнік “Франциск Скорина и его время” (“Францыск Скарына і яго час”), выдадзены на беларускай мове ў 1988-м і на рускай ў 1990 г. у выдавецтве “Беларуская Савецкая Энцы-клапедыя” ў Мінску. Гэтая кніга — грунтоўная праца аб’ёмам у 600 старонак, у ёй сабраны ўсе факты, што датычна Скарыны і культуры кнігадру-кавання той эпохі наогул. Каля 200 старонак у пачатку даведніка займаюць фотакопіі фрагментаў прадмоў і пасляслоўяў з усіх выданняў Скарыны; наступныя 10 старонак прысвечаныя кароткаму нарысу яго жыцця і дзея-насці, далей жа ў алафавітным парадку ідуць слоўнікавыя артыкулы. У рус-ка- і беларускамоўных выданнях розны парадак размяшчэння артыкулаў, але аднолькавы базавы змест усіх раздзелаў. У гэтым даведніку таксама і рукапісам адведзена вялікае месца.

Акрамя таго, ёсьць зборнік артыкулаў буйнога фармату “Францыск Ска-рына — беларускі гуманіст, асветнік, першадрукар” (Мінск, 1984). Павод-ле зместу ён падзяляецца на тры часткі: “Эпоха Францыска Скарыны і светапогляд беларускага мысліцеля”, “Літаратурная творчасць, мова і сты-лістыкі”, “Мастацтва выданняў Скарыны: Традыцыі і пераймальнасць”. Ён уяўляе велізарную цікавасць, бо ў ім усебакова адлюстраваны сучас-ныя скarynазнаўчыя даследаванні.

Расійская і еўрапейская вучоныя ўпершыню звярнулі ўвагу на Скарыну і яго выдавецкую дзеянасць яшчэ ў канцы XVIII ст., але спецыяльная даследаванні па гэтай проблематыцы з’явіліся толькі ў пачатку XX ст., пры-чым паслякастрычніцкі перыяд аказаўся асабліва плённым. Вельмі шыро-ка былі адзначаны таксама і 450-я ўгодкі з дня нараджэння Францыска Скарыны.

У беларускай мове ёсьць тэрмін “скarynазнаўства”. Ён абазначае “наву-ку пра Скарыну” — па-руску “скориноведение”. Цяпер у Савецкім Саюзе, пераважна ў Мінску, паспяхова працягваецца вывучэнне ўсяго, што даты-чиць асобы Ф. Скарыны і яго творчай спадчыны. Так, 30–31 кастрычніка

1986 г. у Цэнтральнай навуковай бібліятэцы працавала навуковая канферэнцыя пад назвай “Скарынаўскія чытанні”. Пад час работы даследчыкі, якія прыехалі туды з самых розных куткоў Савецкага Саюза, прынялі ўдзел у дыскусіі, дзе заслушалі 27 дакладаў і 12 паведамленняў. Матэрыялы канферэнцыі выдадзены ў выглядзе зборніка “Спадчына Скарыны”. Да таго ж, крыху раней — у красавіку 1984 г. — у Віленскім універсітэце Літвы адбыліся лінгвістычныя чытанні, якія мелі назуву “Скарынаўскія традыцыі ў Вільні”. Апрача таго, са слоў спадарыні Гусевай, на бліжэйшай радзіме Скарыны, у Полацку, працуе яго музей.

Калі ж паспрабаваць знайсці ў апошнім энцыклапедычным даведніку параграф Скарына/Скорина, дык тут можна лёгка заўважыць існаванне новых шматабяцальных тэм будучага даследавання. Гэта: “Скарына — бібліограф”, “Скарына і беларускае вершаскладанне”, “Скарына і пачатак кнігадрукавання на Украіне”, “Скарына і фальклор” і іншыя. Бо нездарма кажуць: “Скарына — беларускі Леанарда да Вінчы”... Яго імем названы друкарня ў Мінску, Полацкае педагогічнае вучылішча, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт. Яно ўшанавана ў назвах шматлікіх вуліц беларускіх гародоў. Да таго ж, Беларуская бібліятэка і музей імя Ф. Скарыны ёсць і ў Лондане. Існуюць таксама памятныя медалі, маркі, паштоўкі і іншыя падобныя рэчы, што карыстаюцца вялікай папулярнасцю.

Пераклалі А. Ліхадзіеўскі і С. Сачанка

---

* Рускае “Франциск Скорина” па-беларуску гучыць як “Францыск Скарына”. Дзесь дакладнасці трэба, відаць, запісваць яго імя на беларускай мове, якую на бацькіўшчыне вучонага лічаць роднай. Аднак сучасная беларуская мова прайшла ў сваім развіцці некалькі стадыяў фарміравання, дык сам аўтар падпісваў творы як СКОРИНА. З гэтай прачынны ў японскай навуковай літаратуры сталі выкарыстоўваць менавіта рускамоўны варыянт (Scorina). Скарына ў сваім перакладзе, праўда, таксама ўжыў загаловак “Біблія руска”, інакш кажучы “руская Біблія”. Бяспрэчна, у яго літаратурным стылі моцна выяўлены ўплыў беларускай мовы, — цяжка цяпер сказаць, што ж называў Беларуссю ён сам.

¹ Полацк упершыню быў згаданы ў “Аповесці мінульых гадоў” у 6370 г. (маецца на ўзвaze старажытнарускага летазлічэнне). Па сучасным стылі гэта 862 г. (Тут і далей заўвагі перакладчыкаў).

² “Сем вольных мастацтваў” (“сем вызваленых навук”) — вучэбныя дысцыпліны (“навукі”) сярэднявечнай школы і “артычных” (г. зн. падрыхтоўчых) факультэтаў універсітэтаў. Яны ўключалі два ўзаемазвязаныя цыклы: гуманітарны (трыўіум — граматыка, рыторыка, дыялектыка) і фізічны (квадрыум — арыфметыка, геаметрыя, астраномія і музыка).

³ Маецца на ўзвaze друкарня Швайпольта Фіёля, славянскага першадрукара, які ў 1491–1492 гг. адкрыў у Кракаве першую ў свеце друкарню з кірылічным шрыфтом.

⁴ Гус Ян — нацыянальны герой чэшскага народа, праўнаведнік, мысліцель, ідэолаг чэшскай Рэфармацыі (1371–1415).

⁵ “Зборнік для падарожнікаў” надрукаваў іераманах Пахомій у 1520 г. у друкарні купца Бажыдара Вукавіча ў Венецыі.

⁶ Герберштэйн Сігізмунд — нямецкі дыпламат і падарожнік, які ўзначальваў пасольства імператара Максіміліяна I і эрцгерцага Фердынанда ў 1517 і 1526 гг. у Москву.

⁷ Ва ўсходнеславянскім рэгіёне прадмова з’явілася ўпершыню ў рукапіснай літаратурты XI–XII стст. Аднак атрымала пашырэнне толькі ў эпоху Адраджэння, разам з развіццём кнігадрукавання і ростам аўтарскай самасвядомасці.

Алесь Баркоўскі (Якуцк)

БЕЛАРУСЬ І ЯПОНІЯ (КАРОТКАЯ ГІСТОРЫЯ ЗНАЁМСТВА)

Яшчэ элінскі гісторык Клаўдзій Пталемей распавядáў аб краіне “Japaї”, і, зразумела ж, палачане, што цікавіліся, паміж іншым, і геаграфіяй, даведаліся і пра гэтую далёкую краіну. Як сведчыць ісландскія сагі, недзе ў V ст. Палацк быў захоплены гунамі, радзіма якіх — мангольскія стэпы і якія, па меркаваннях сучасных навукоўцаў, нават маглі прычыніцца да фарміравання японскага этнасу. На початку VII ст. персідская дзяржава Сасанидаў, якая праз Хіну (Кітай) падтрымлівала сувязі з Японіяй, была заваявана арабскімі халіфамі, што пры двары трymалі “славянскую гвардыю”, а ў ёй, верагодна, служылі ваяры і з беларускіх земляў. У 1157 г. у кнізе “Кітаб нузхат альмуштак...” пра Японію пісаў географ аль Ідрысі, які ў 1150 г. наведваў Кіеў, дзе заўсёды хапала насельнікаў з беларускіх княстваў. У тыя ж часы арабскі географ Мухамед аль Кашгары называў Японію “Джабарга” (ад кітайскага “Жы бэнъ-го”), а Рашыд ад Дзін — “Чыменгу”. Не выключана, што гандляры з Палацка, Смаленска ці Турава дабіраліся да 1ндыі, дзе гэтаксама ведалі пра Японію. Была вядома яна і мангалам. У 1245–1246 гг. у Каракаруме, стаўцы мангольскага хана, знаходзіліся паслы папы 1накенція IV францысканец Плана Карпіні ды манах з Вроцлава Бенедыкт Паляк. Яны адзначылі ў сваёй рэляцыі, што трон мангольскага хана быў аздоблены перламі з Японіі. Зваротны шлях гэтага пасольства пралягáў праз Кіеў. Трошкі пазней Каракарум наведаў разам з братам Андрэем Аляксандр Неўскі, цесцем якога быў полацкі князь Брачыслаў. У 1330 г. у стаўцы манголаў быў сфарміраваны “ахоўны полк з рускіх, які ўслáўляў вернасць” (і зноў жа, верагодна, там былі таксама воі з беларускіх княстваў). Полк удзельнічаў у выпра瓦ах манголаў на Японію. З 1275 г. знакаміты венецыянец Марка Поля знаходзіўся ў Кітаі, дзе са здзіўленнем сустрэў яўрэй, якія здавёն пасяліліся не толькі ў Еўропе (і на Беларусі), але і тут. Напэўна, яны мелі стасункі паміж сабою. Праз г. зв.

“Кнігу” (1289) Марка Поля еўрапейцы (у т. л. жыхары Вялікага Княства Літоўскага) атрымалі больш падрабязныя звесткі аб Японіі. 15 жніўня 1549 г. на японскую зямлю ступілі працтваўнікі ўвішнага манаскага ордэна езуітаў. Яны асталаўваліся ў горадзе Хірасіма на выспе Хансю. З гэтага часу ў Еўропе началі стала з’яўляцца іхнія (а ў ордэне езуітаў хапала грамадзян Вялікага Княства Літоўскага) рэляцыі на лацінскай мове, частка якіх перакладалася нават на польскую, добра зразумелую для ўсіх жыхароў ВКЛ. У 1579 г. пра Японію у сваіх “Żywotach świętych” казаў езуіт Пётр Скарга, які настаўнічаў у заснаваных ім езуіцкіх калегіях у Вільні ды Полацку. “Кніга” Марка Поля, як і рэляцыі езуітаў, была скарыстана для адлюстравання Японіі на картах свету Фра – Маўра (1459), глобусе Бехайма (1492), карце Леанарда да Вінчы (1515), карце Г. Меркатара (1569) ды ягоным жа атласе (1596), перавыдадзеным у 1606 г. з апісальным дадаткам Пятра Мантануса. Атлас Кауфмана, ці па-латыні Меркатара, быў вядомы не толькі ў ВКЛ, але нават і ў Маскоўскай дзяржаве. Ён увайшоў цалкам у “Касмаграфію”, напісаную ў 1670 г. у Халмагорскім манастыры.

Пад час г. зв. “службы” у Маскоўскай дзяржаве былі затрыманы “айцец Мела” ды “брат Мікалай”. Партугалец айцец Мела, манах ордэна аўгусцінцаў, нейкі час жыў у Мексіцы, а потым пераехаў на Філіпіны, дзе пасябраўся з маладым японцам, які прыняў пад ягоным уплывам каталіцтва пад імем Мікалая. Неўзабаве яны выправіліся ў Еўропу, куды шлях пралягáў праз Маскоўшчыну. Там іх неадкладна арыштавалі, абвясцілі папскім выведенікамі ды без доўгіх разваг адправілі на Салаўкі. У 1606 г. маскоўскі цар Лжэдзмітрый I аддаў загад аб вызваленні манахаў і дазволіў ім працягваць свой шлях да Мадрыда. Але гэтых мніхаў перахапілі людзі Васілія Шуйскага і зняволілі ў Барысаглебскім манастыры ля Растава Вялікага. Адтоль айцец Мела ліставаўся з Марынай Мнішак. Тады яна ўжо была замужам за Лжэдзмітрыем II. Потым айцец Мела ды брат Мікалай былі перавезены ў Ніжні Ноўгарод. Марына, якая ў чарговы раз выйшла замуж — за атамана данскіх казакаў “заходне-рускага ўраджэнца” Івана Заруцкага, вызваліла айца Мела, калі праезджала праз гэты горад. Брата ж Мікалая ў Ніжнім Ноўгарадзе спалілі жыўцом на вогнішчы. Але яраслаўскі гісторык В. Леставіцын у сваіх працы “Сапега в Борисоглебском монастыре” сцвярджае, што японец нібыта выехаў у Польшчу.

У 1621 г. у Японію прыйшёў паляк Войцех Меныцінскі, які ў 1643 г. памёр у Нагасакі. А за гады з 1649-га па 1722-гі ажно 61 езуіт з абшараў Рэчы Паспалітай, куды ўваходзіла і Беларусь, прасіў аб накіраванні на Далёкі Усход. Трэба сказаць, што брат Мікалай пакінуў на Філіпінах ад туўблі сына Куавок Сіня, які стаўся знакамітым піратам ды прагнаў адтоль галандцаў. Пра ягоныя дзеянні таксама даходзілі звесткі да Беларусі — праз кнігу “Юрия Андреева из арцугства Слезвицкага, урождением града

Тундера, описание восточной езды. С прикатком китайского рассказания како тако сильное государство в мимошедних летех от татар обсилело и взято, и как утеклый китайский мандарин и морской разбойник Коксинга от галанцов остров Формозу отнял. Издано через Адама Оэлиария”.

Ну, а Марына, айцец Мела, Заруцкі гэтаксама былі забіты. Марынін жа сын сваім апекуном Л. Сапегам быў аддадзены ў Віленскую езуіцкую калегію, дзе быў старанным вучнем.

XVII ст. — час каланізацыі Сібіры маскоўскімі “служылымі людзьмі”, значную частку якіх складала палонная “літва”. Хутка яны дабраліся да берагоў Ціхага акіяна. У 1652 г. ніухі з паселішча Маго на Амуры паведамілі казакам аб народзе “чыжэм” (японцах). Звестку гэтую атрымаў казачы есаул С. В. Палякоў (чыё прозвішча сведчыць, што ён, верагодна, паходзіць з Беларусі) і ў 1674 г. распавёў аб гэтым у Пасольскім загадзе ў Маскве малдаваніну М. Спафарыю, кіраўніку маскоўскага пасольства ў Кітai. У 1700 г. якуцкі казачы пяцідзесятнік Уладзімір Атласаў адбіў у мясцовых насельнікаў японца Дэнбэя, якога ураганам прынесла да берагоў Камчаткі. Японец неадкладна быў дастаўлены ў Маскву. Цар Пётр I адразу ж загадаў шукаць шляхі ў далёкую краіну. Пётр I з “Кнігі” Марка Поля ведаў, што на Ціхім акіяне ёсьць выспа “Чыпангу”, насельнікі якой маюць “вельмі шмат золата”. І вось капітан Вітус Берынг па ягоным загадзе за вялікія гроши перакупіў суднавы журнал галандскіх мараходаў, што плавалі ў 1634 г. ля Курыльскіх астравоў, дзе ім сказалі пра мясцовае срэбра. Зазначым, што на паўднёвой частцы паўострава Камчатка, Курыльскіх астравоў, астравах Хакайда і Хансю на той час жылі айны (куру), былое аўтахтоннае насельніцтва ўсёй Японіі. У 1710 г. да берагоў Камчаткі бурай ізноў прынесла судна — з чатырма японцамі. Імі зацікавіўся малады якуцкі казак Іван Казырэўскі, што служыў на Камчатцы (яго дзед Тодар Казырэўскі ў 1654 г. трапіў у маскоўскі палон пры абароне Смаленска). Японец Кісіці нават намаляваў І. Казырэўскуму чарцёж Японскіх астравоў. Потым японцы былі адпраўлены ў Якуцк. На той час у Якуцку знаходзіўся сасланы туды Людвіг Сяніцкі, рэгіментар беларускай дывізіі, які разам з братам, генералам артылерыі ВКЛ, трапіў у расійскі палон пры абароне быхаўскай фартэцыі ў 1707 г. “Ад тых японцаў я там меў уласную рэляцию аб японскім гаспадарстве, што над тым народам Манарака тытулецца Вялікім Імператарам, які мае пад сваёй уладай больш трохсот астравоў, убор у іх увесь з ядвабу ды бавоўны, крой адзення ўласна як шлафрокі альбо рабдэшаны, гаспадарства багатае на золата, срэбра, перлы, каштоўныя камяні, ядвабы і бавоўны”, — пісаў Л. Сяніцкі пасля вяртання на раздзіму ў сваёй кнізе “Dokument osobliwego miłosierdzia Boskiego...”, выданай у Вільні ў 1754 г. Таксама ён на старонках 15–19-й кнігі падаў звесткі (зразумела, са слоў японцаў) аб прыбыцці і дзеяннях першых еўрапейцаў

у Японії, японскіх рэлігіях ды шмат аб чым іншым. А як адзначаў спадар Масанары Кабаясі, былы японскі стыпендыят у Польшчы, тыя звесткі адпавядалі сапраўднасці.

У 1711 г. якуцкія казакі на чале з атаманам Данілам Анцыферавым ды есаулам Іванам Казырэўскім, каб заслужыць дараванне за здзейсненае імі забойства тыраністага У. Атласава, выправіліся на Курыльскія астравы. Але далей першага, Шумшу, не прайшлі. У 1713 г. Іван Казырэўскі, узяўшы за перакладчыка японца Саніму, ізноў з атрадам казакаў выправіўся на пошуку Японіі. На гэты раз яны дайшлі да другога Курыльскага вострава — Парамушыр. Казырэўскі сабраў шляхам апытанняў тубыльцаў звесткі аб Японіі і па вяртанні на Камчатку выклалаў іх тагачаснаму загадчыку Камчаткі В. Колесаву.

У 1721 г. беспаспяхова шукалі шляхі ў Японію пасланцы Пятра I геадэзісты Ф. Лужын ды Іван Яўрэйнаў, а як слышна заўважае В. Грыцкевіч, “людзі з прозвішчам Яўрэйнаў у другой палове XVII ст., як правіла, паходзілі з беларускіх гарадоў”. Пошукі вяліся на судне “Охота”, якім кіравалі мараходы з Архангельска К. Машкоў ды Нікіфар Траска (ці Трэска). (Але тут зазначым, што гербам Трэска ў Рэчы Паспалітай карысталіся шляхціцы з прозвішчам Траска.)

У ліпені 1726 г. Іван Казырэўскі, ужо як манах Ігнацій Якуцкага Спаскага манастыра, склаў для Вітуса Берынга, кірауніка першай камчацкай экспедыцыі, “Чарцёж Камчаткі ды марскіх астрavoў” і прapanаваў свае паслугі ў адшукванні шляхоў у Японію. Атрымаўшы адмову, за ўласны кошт спусціўся ў нізоўі ракі Лены, каб паспрабаваць праісці да Японіі паўночным марскім шляхам, але спроба сталася няўдалай.

20 студзеня 1737 г. у Якуцку сотнік Махначэўскі, нашчадак палоннага ліцвіна Рыгора Махначэўскага (Махнача) падараваў акадэміку Мілеру рукапіс “Описание Алонского государства”, складзены І. Казырэўскім (пахаваны на могілках Прэабражэнскай Слабады ля Масквы, дзе, між іншым, хавалі закаранельных злачынцаў).

Пад час другой камчацкай экспедыцыі Берынга з борта “Святого Гавриила”, якім кіраваў В. Вальтан, а штурманам быў Леў Казіміраў (пэўна, нашчадак С. Казімірава з Аршанска гавета, які “не пажадаў” вяртацца на раздзіму пасля Андрусаўскага перамір’я 1667 г.; да таго ж, усіх выхадцаў з аблішаў Рэчы Паспалітай у Сібіры звалі не інакш як Казімірамі Казіміравічамі), 16 чэрвеня 1739 г. упершыню была ўбачана зямля Японскай дзяржавы. Вальтан выправіў на бераг каманду на чале са штурманам Казіміравым. Яны наведалі вёску Амацамура (гавет Нагаса ў правінцыі Ава прэфектуры Ціба). Казіміраў падараваў японцам шкляныя каралі ды срэбныя грошы.

У 1769 г. на Камчатку за ўдзел у вайне з Расіяй на баку канфедэратаў быў сасланы Маўрыцы Аўгуст Бянёўскі, шляхціц славацка-вугорскага па-

ходжання, які ў сваіх мемуарах сцвярджае, што “ў 1758 г. атрымаў маёнтак па стрыю на Літве”, — значыць, карані Бянёўскіх былі на Беларусі, да таго ж гэта змусіла яго нейкі час служыць у шэрагах Крыштофа Радзівіла. На Камчатцы Бенёўскі ўзніў паяўстанне ссыльных і абвясціў сябе правіцелем Камчаткі. Сваім маніфестам пазбавіў Кацярыну II расійскага прастолу, а тубыльцаў Камчаткі — расійскага прыгнёту. Потым на захопленым караблі “Святой Петр” Бенёўскі пакідае Камчатку. 28 траўня 1771 г. з затокі Ава (усходняе ўзбрярэжжа вострава Хансю) ён накіраваў сем лістоў да дырэктара галандскай факторыі ў Японіі, у якіх папярэджваў японскі ўрад аб вялікай небяспечы з боку Расіі. У выніку гэтага ў 1792 г. выйшла кніга японскага пісьменніка Хаясі Сіхэй “Кайкоу хэйдаэ” (“Вайсковыя гутаркі для марской дзяржавы”), якая заклікала будаваць моцныя ваенныя флот.

10 кастрычніка 1794 г. у бітве пад Мацяўцамі разам з Тадэвушам Касцюшкам у расійскі палон трапіў ураджэнец Піншчыны, брыгадзір Пінскай брыгады Язэп Копаць, які быў сасланы на Камчатку. Пры пераездзе праз Ахоцкае мора карабель, на якім везлі Копаця, бурай прыбіла да аднаго з Курыльскіх астравоў. Добраразычлівия айны пачаставалі трапіўшых у бяду людзей ды дапамаглі адрамантаваць пашкоджаны карабель. Пад час знаходжання Я. Копаця на Камчатцы адсюль выправілі ў Японію на расійскім судне японцаў, выкінутых бурай на камчацкі бераг, спадзеючыся на падзяку з боку іх землякоў ды на наладжванне контактаў. Але японцы забілі вернутых, а расійцам парайлі больш Японію не наведваць ды і японцаў больш не вяртаць, бо іх рэлігія “не дазваляе прымаць назад людзей, якім лёс наканаваў пагібель”. Па іроніі лёсу, Язэпа ахоўвалі тыя ж самыя камчадалы, якія здзейснілі вымушаную падарожжа з Бянёўскім і шмат апавядалі Копацю пра ягонага славутага папярэдніка.

Восенню 1852 г. дзеля падпісання дамовы ў Японію была паслана дыпламатычная місія на чале з адміралам Пуцяціным. Перакладчыкам пры ёй быў ураджэнец Мінскай губерні, былы вучань Мінскай духоўнай семінарыі Іосіф Гашкевіч. Па вяртанні ў Санкт-Пецярбург Гашкевіч разам з самураем Тацібана- но-Каосай выдаў у 1857 г. японска-рускі слоўнік. Неўзабаве па рэкамендацыі Пуцяціна Гашкевіча прызначылі консулам у Японію. Пры ім у Хакадатэ ў 1861 г. былі адчынены расійская школа ды бальніца, дзе лячылі да сотні японцаў штогадова. Цікаласць да японскай культуры зблізіла ў Японіі консула Іосіфа Гашкевіча ды архіепіскапа Японскага Мікалая. У 1865 г. у Пецярбург па прапанове І. Гашкевіча на вучобу былі націраваны шэсць маладых самураяў, якім ён пасля шмат дапамагаў. У tym жа 1865 г. І. Гашкевіч разам з сям'ёю выехаў на радзіму. Ён набыў маёнтак Малі ў Віленскай губерні і там працягваў займацца японскай філалогіяй. Пасля ягонай смерці кніга “О корнях японскага языка” ў 1899 г. пабачыла свет у Вільні. У 1969 г. у Мінску выйшла кніга В. Гузанава “Одиссей с

Белой Руси” пра І. Гашкевіча, праўда, як заўважыў В. Грыцкевіч, “з істотнымі хібамі і памылкамі”. У 1993 г. гэтую кнігу ў перакладзе Я. Саламеў-іча перавыдалі на беларускай мове.

У 1874 г. былія ссыльныя за ўдзел у паўстанні 1863–1864 гг. на Беларусі Бенядзікт Дыбоўскі (былы вучань мінскай гімназіі), Віктар Гадлеўскі (былы ўдзельнік паўстання на Белаосточчыне) ды Міхал Янкоўскі (былы студэнт Горы-Горацкага земляробчага інстытута) выправіліся па Амуры вывучаць Японскае мора. У гэтым ім усяляк перашкаджаў камандуючы Ціхаакіянскай эскадрай адмірал Афанасьеў. Потым Б. Дыбоўскі даследаваў паўвостраў Камчатку, склаў слоўнік мовы айнаў. Янкоўскі ж асталаўваўся ў Прымор’і, пабудаваўшы на востраве, якая атрымала назоў ад ягонага прозвішча — Янкоўская, маёнтак Сідземі. Ягоны сын Аляксандр выехаў праз Йакагаму ў Амерыку, а дачка Ганна “скончыла канвент у Японіі ды вярнулася дахаты”.

Архіепіскап Японскі Мікалай заснаваў у Токіо праваслаўную місію. Ён, як і Гашкевіч, накіроўваў маладых японцаў, прымаўшых праваслаўе, на вучобу ў духоўныя семінары Расійскай імперыі. Японец Сяргей Сёёдзі, які скончыў Такійскую семінарыю ў 1880 г., быў гэтаксама пасланы ў Расію. Там ён быў усыноўлены вядомым прафесарам батанікі Маскоўскага ўніверсітета С. Рачынскім. Неўзабаве ў № 11 за 1891 г. пецярбургскага часопіса “Россия” з’явілася публікацыя “Как я стал христианином. Рассказ японца С. Е. Сеодзи” з прадмовай С. Рачынскага.

9 верасня 1880 г. з Адэсы на параплаве “Нижний Новгород” на востраў Сахалін выправіўся Тамаш Аўгусціновіч, ураджэнец Віленскай губерні, які скончыў у 1835 г. з залатым медалём Віленскую медыка-хірургічную акадэмію. Пад час гэтага падарожжа Аўгусціновічу давялося пабываць і ў Японіі, прынамсі, у Нагасакі.

У 1888 г. Японію наведаў Павел Сапега і апісаў яе ў кнізе “Podróz na wschód Azji” (Lwów, 1899).

Тады ж японскі пісьменнік С. Такай пісаў аб паўстанні 1863–1864 гг. у Польшчы, Беларусі і Літве.

Імператарская Расійская Акадэмія навук у тыя гады вырашила зарганізаваць палярную экспедыцыю для пошукаў легендарнай Зямлі Саннікава. Адначасова экспедыцыя павінна была разведаць магчымасці перакідкі расійскага ваеннага флоту праз поўнач на Далёкі Усход для барацьбы з Японіяй. 8 ліпеня 1890 г. шхуна “Заря” рушыла ў далёкі ды небяспечны шлях. Акрамя эстонскага барона Эдуарда Толя, начальніка экспедыцыі, на ёй былі, сярод іншых, лейтэнант А. Калчак, па паходжанні татарын, ды заолаг Аляксей Андрэевіч Бялыніцкі-Біруля, прадстаўнік славутага роду.

На 1904–1905 гг. прыпадае расійска-японская вайна. У Цусімскім баі сярод безлічы іншых беларусаў ўдзельнічалі і ўраджэнцы Гомельшчыны А. Арлоў, С. Хруцкі ды Р. Рэznікаў.

У выніку гэтай вайны ў Японіі апынулася вялікая колькасць палонных з расійскага войска ды флоту. Таму туды для рэвалюцыйнай прапаганды выехаў грамадзянін ЗША, былы прэзідэнт сената Тэрыторыі Гавайскія астравы Мікалай Судзілоўскі (Русель), ураджэнец Магілёва. Ён нават хадайнічаў перад Дзяржаўным дэпартаментам ЗША аб прызначэнні яго консулатам ЗША ў Японіі. У маі 1905 г. Судзілоўскі звярнуўся да Генеральнага японскага консула на Гаваях за рэкамендацыяй для паездкі ў Японію, каб наведаць лагеры расійскіх палонных. У той час праваслаўная семінарыя ў Кобе выдавала на рускай мове штотыднёвік “Японія и Россия”. Судзілоўскі ператварыў яго у свой рупар, а ў Нагасакі распачаў выдаваць газету “Воля”, у Токіо — “Восточное обозрение”. У лік выдаўцоў “Волі” ўваходзіў тэрапыст Герш Ісаакаў-Іцкаў, больш вядомы як Рыгор Андрэевіч Гершуні, які ў 1898 г. жыў у Мінску і быў адным са стваральнікаў “Рабочай партыі палітычнага вызвалення Расіі”. Рэвалюцыйныя матэрыялы, каб пра гэта не згадаліся японскія ўлады, з Жэневы У. Бонч-Бруевіч (яго бацькі паходзілі з Магілёўшчыны) дасылаў у ЗША менчуку Ісааку Гурвічу, а ўжо той — у Японію Судзілоўскаму.

У 1913 г. на Сахаліне ды Хакайда ад Расійскай Акадэміі навук ды Географічнага таварыства праводзіў навуковыя этнографічныя даследаванні Вацлаў Серашэўскі, ураджэнец Варшаўскай губерні, які за ўдзел у сацыялістычным руху трапіў у Якуцію. У ссылку ён ехаў разам з ураджэнкай Случчыны Марыяй Багушэвіч, якая неўзабаве памерла ў Краснайрскай перасыльнай турме. Серашэўскі моцна каҳаў Марыю, помніў яе ўсё жыццё і ўжо ў Якуціі прысвяціў ёй верш. У ссылцы Серашэўскі ажаніўся з якуткай. Сабраў этнографічныя матэрыялы для сваёй галоўнай працы — “Якуты” (1896). За яе ён атрымаў залаты медаль ад Геаграфічнага таварыства. Але трэба зазначыць, што ягоны сырэ этнографічныя матэрыял для кнігі апрацавала ды адредагавала “бабуля расійскай рэвалюцыі” Кацярына Брэшка-Брашкоўская (у дзявоцтве Вярыгі), ураджэнка Віцебскай губерні. Напісаў Серашэўскі таксама цікавы нарыс “Puszczia Białowieżska” (1898). На Сахаліне, дзе, дарэчы, адбываўся катаргу ягоны брат Адам Серашэўскі, да Вацлава далучыўся Браніслаў Пілсудскі як знаўца мясцовых моваў. Расійска-японская вайна перашкодзіла гэтай працы, і Серашэўскі выехаў з Японіі у Варшаву. Выдаў кнігі “Wśród kosmatych ludzi” (1926) ды “Na wulkanach Japonii” (1924), якія былі вельмі папулярныя ў Заходній Беларусі. Ва ўзросце 56 гадоў Серашэўскі далучыўся да легіёнаў Юзафа Пілсудскага і простым жаўнерам (а праз нейкі час і генералам) змагаўся за незалежнасць Польшчы. Напісаў дасканалыя працы пра абородах Пілсудскіх.

Мікалай Судзілоўскі дамогся ад японскіх улад, каб Браніславу Пілсудскуму дазволілі прыехаць у Йакагаму. У ліпені 1904 г. у Токіо прыбыў Юзаф

Пілсудскі, “каб абмеркаваць з урадам Японіі сумесныя дзеянні са збройным чынам у Польшчы”. Ён прапанаваў Японіі, каб тая “фінансавала антырасійскія паўстанцкія акцыі ППС, забяспечвала яе зброяй, сферміравала з ваеннопалонных польскага паходжання легіён для барацьбы на далёкаўсходнім фронце” супраць Расіі. Узамен абяцаў усяляк перашкаджаць правядзенню мабілізацыі ў Каралеўстве Польскім, здзяйсняць разведку і праводзіць сабатаж, а пры спрыяльных умовах — узніць паўстанне разам з іншымі прыгнечанымі народамі Расійскай імперыі. Але японцы не паверылі ў рэальнасць абяцання.

Браніслаў жа да канца лета 1906 г. працеваў у Японіі на “расійскую рэвалюцыю”. Ён пасябраваў з пісьменнікам Фтабатэй Сімэй, які пераклаў на японскую мову некаторыя беларускія творы. Выехаў Браніслаў на радзіму (пакінуўшы сваю айнскую сям’ю на Сахаліне) у канцы лета 1906 г. і там працягваў распаўсюджваць “Волю” Судзілоўскага. На Беларусь “Воля” дасылалася таксама ў маёнтак Faстава на Магілёўшчыне, дзе жыла сястра Судзілоўскага Яўгенія і адкуль дасылала гроши брату ў Японію. У Львове Браніслаў пасябраваў з Бенядзіктам Дыбоўскім, які называў яго “белалахам” — па аналогіі з “беларусам”, але каталіцкага веравызнання. Браніслаў Пілсудскі дасылаў з Кракава японскому пісьменніку Фтабатэй Сімэй кнігі Вацлава Серашэўскага, Адама Шыманскага (паходзіў з Гродзенскай губерні), Адама Міцкевіча, Генрыка Сянкевіча. Запрашаў яго на ведаць “Літву” ды апісаць гэты край для японскага чытача. У 1908 г. Фтабатэй наведаў Пецярбург.

У 1906 г. японскія демакраты дамовіліся з Мікалаем Судзілоўскім аб сумесным выданні часопіса “Революционный вестник”. Таксама Судзілоўскі купляў у розных гарадах Японіі дамы, дзе сяліў тых, каго ў Сібіры праследавалі за іхнія палітычныя погляды, і потым перепраўляў куды-небудзь у іншае месца. Як зазначае даследчык М. Ёська, “толькі ў канадыйскі порт Ванкувер Судзілоўскі пераправіў звыш 100 чалавек, галоўным чынам палякаў”.

У тыя ж часы ў Японіі знаходзіўся і генерал-лейтэнант Н. Данілаў, камандзір цэнтральнага выканавчага камітэта па эвакуацыі палонных, які потым служыў у Чырвонай Арміі і быў вайсковым экспертом пры падпісанні Брэсцкага міру. У 1919 г. “з-за хваробы з’ехаў у Японію”. Аляксандр Ваноўскі, удзельнік ад Маскоўскага Саюза барацьбы і працы I з’езда РСДРП, які адбыўся ў сакавіку 1898 г. у Мінску. У Японіі ён выкладаў рускую літаратуру ў Такійскім універсітэце і, пэўна ж, апавядаў сваім цікаўным студэнтам пра Мінск, дзе яму давялося пабываць.

У 1928 г. ў Харбіне апынуліся друйскія каталіцкія святары ордэна мафиянаў. Мелі яны стасункі і з японцамі, як адзначаў святар Язэп Германовіч (Вінцук Адважны) у кнізе “Кітай – Сібір – Масква” (Мюнхен, 1962). У 1938 г. у газеце “Беларускі фронт” (№ 7) ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі пісаў:

“Беларусь ляжыць разам з іншымі суседнімі краінамі на велізарнай восі Токіо — Берлін, дзеля гэтага ўсе падзеі, якія будуць адбывацца на гэтай восі, маюць для беларускага народу вялікае значэнне”.

З боку ж СССР беларусы ўдзельнічалі ва ўсіх канфліктах з Японіяй. Так, у 1938 г. ля возера Хасан у Прыморскім краі ваяваў ураджэнец Беларусі Л. Бязмен, а на востраве Ханка — ураджэнец Гродзеншчыны М. Калач. Ураджэнец Брэста лётчык А. Благавешчанская ўдзельнічаў на баку Кітая ў вайне супраць японцаў. Пад час гэтак званага Халхін-Голскага канфлікту 1939 г. беларусу С. Грыцаўцу ў другі раз было нададзена званне Героя Савецкага Саюза.

Беларускі паэт Масей Сяднёў успамінаў, як у 1937 г. яго везлі на Калыму: “Хутка нас пагрузілі на параход “Трансбалт”. Усяго нас было 7500 чалавек. Быў штурм, і мы пасоўваліся слаба. У труме было вельмі цесна, мучыла прага піць. Але вады давалі вельмі мала. Запасы прэнай вады былі, гаварылі нам, невялікія. У той час, калі мы праезджалі праз японскія воды, усе хацелі папасці ў руکі японцаў. Яшчэ перад гэтым мы чулі, што такога роду факты былі ў сапраўднасці”.

Шмат беларусаў ваявала супраць Японіі ў 1945 г. Пад час гэтай вайны перакладчыкам з японскай ды кітайскай моваў у Чырвонай Арміі служыў унук паўстанца Міхала Янкоўскага, будучы пісьменнік Валерый Янкоўскі, які скончыў японскую школу ў Харбіне. У 1946 г. яго рэпрэсавалі як “японскага шпіёна”.

Такіх “шпіёнаў” знаходзілі і на Беларусі. У 1949 г. у Вільні быў арыштаваны ксёндз Адам Станкевіч. Яго штоноч цягалі на допыты, каб ён прызнаўся ў “супрацоўніцтве з японскай разведкай”.

Пасля вайны японскія палоніяны папоўнілі шэрагі зняволеных у савецкіх канцэнтрацыйных лагерах. Вось як гэта апісваў вязень ГУЛАГа беларускі пісьменнік Барыс Мікуліч: “Сярод новых тут шмат японцаў. Вытанчана ветлывыя ды пачцівыя, кленчаць пры ўсялякай нагодзе. Калі пачыналі распытваць аб жыцці ў Японіі, у Манджурыі, — маўчаць ці робяць выгляд, што ўспамінаюць і не могуць успомніць. Выключна дысыплінаваныя, але зусім безыніцыятыўныя на працы. Робяць тое, што загадана, абсалютна дакладна, але ніколі нічога больш. Якая аграмадная розніца паміж імі ды славянамі”.

У пасляваенныя гады ў БССР былі пэўныя контакты з Японіяй. Ездзілі працтаванікі адпаведных арганізацый туды і адтуль, адбываўся выставы, гастролі, кінафестывалі. Гарады Мінск ды Сендан сталі пабрацімамі. Японскі паэт Хасэгава Русэй напісаў нізку вершаў “Галубы на Мінскіх праспектах” (Полымя. 1965. № 3). Беларускія ж творцы (С. Дзяргай, Т. Копша, Д. Смольскі і інш.) прысвячалі ў асноўным свае творы Хірасіме. Мастацкіх перакладаў на беларускую мову з японскай (праз рускую) было няшмат, як, зрэшты, з беларускай на японскую.

Пасля Чарнобыльскай трагедыі Японія па-братэрску пачала дапамагаць Беларусі, бо сама некалі прайшла праз падобныя выпрабаванні.

З 31 кастрычніка па 2 лістапада ў Паўднёва-Сахалінску праходзіла на-вуковая канферэнцыя “Б. Я. Пілсудскі — даследчык народаў Сахаліна”, і на ёй разам з даследчыкамі з Беларусі прысутнічалі ўнукі Б. Пілсудскага з Японіі Кадзуюсу Кімура, Наміка Такахасі ды Хітомі Такахасі. Дарэчы, даследчык жыцця і дзеяніасці Браніслава Пілсудскага М. Высокаў, які жыве і працуе ў Паўднёва-Сахалінску, як беларус прысутнічаў на I З’ездзе беларусаў блізкага замежжа (снежань 1992 г.) у Мінску.

Нарэшце, калі Беларусь атрымала незалежнасць, у Мінску з’явілася амбасада Японіі, а ў Токіо — Беларусі. Гэта, безумоўна, спрыяе больш стальным контактам.

У Беларусі створаны Міжнародны фонд імя Іосіфа Гашкевіча.

У японскіх спартыўных клубах сталі гуляць беларускія футбалісты, у прыватнасці, Сяргей Алейнікаў з мінскага “Дынама”.

А ў Беларусь едуць вучыщца японцы. Так, газета “Голас Радзімы” (№ 10 за 1996 г.) змясціла інтэрв’ю з Такафумі Сайто, які вывучае беларускую мову на філалагічным факультэце БДУ.

Яўген Крыцкі (Мінск)

ШТО ДУМАЮЦЬ ЯПОНЦЫ ПРА БЕЛАРУСЬ?

Такафумі Сайто нарадзіўся і вырас у Сапара ў сям’і паліцэйскага і хатній гаспадыні. Вельмі любіць вандраваць. За свае 23 гады пабываў у Пекіне, Маскве, Кіеве, Варшаве, Пхеньянене. Тры гады таму наведаў Мінск. Горад спадабаўся цішынёй, адкрытым добразычлівым характарам. У 1995 г. паступіў у БДУ на філалагічны факультэт. Вывучае беларускую мову.

— Каб вывучыць гісторыю народа, — гаворыць Сайто-сан, — трэба ведаць яго мову. Дарэчы, вельмі дзіўна, што амаль паўгода я жыву ў Беларусі, а нацыянальную вашу мову на бытавым узроўні амаль не чуў. Калі няма сваёй мовы, ці мала яна гучыць, людзі ў свеце думаюць, што няма і культуры народа.

— *Сайто-сан, вы шмат дзе пабывалі, а чаму менавіта Мінск выбрали?*

— Тут гучыць шум лістоты, а не сінтэзаваны шум прыбою. У Мінску шмат захавалася мясцін, да якіх не дакрануўся мозг чалавека. Каб зняць стрэс, неабязвязкова слухаць спакойную музыку (як у нас у Японіі), а проста можна пайсці і пагуляць у парк, паходзіць па вуліцах. Апранутыя ў бетон і шкло сучасныя гарады свету падобныя адзін да аднаго. Не гучыць у

іх чалавек. Ёсьць натоўп, які ахоплены адной думкай і запраграмаваны на пэўнае дзеянне. У Мінску ёсьць мясціны, да якіх можа прытуліцца лірык. Душа, як сто гадоў таму назад, цягнецца да прыроды. Менавіта ў прыродзе яе нармальнае існаванне. Тут можна напісаць цудоўную книгу. Можа, гэта адчуваюць толькі тыя, хто прыехаў сюды ўпершыню?

— *Ці ведаюць японцы пра Беларусь?*

— На жаль, нас можна зацікаўіць толькі эканамічнай інфармацыяй. Хоць мы, як дзеці, цягнемся да ўсяго новага, фатографуемся на фоне славутых мясцін і хвалімся прыкладна так: «Я тут быў, тут выдатна». Адны думаюць, што Беларусь — гэта губерня Расіі, дарэчы, вы самі даяце падставы нашым турыстам, калі размаўляеце з імі на рускай мове. Іншыя лічаць вас часткай Польшчы. Калі вучыўся дома, я ў артыгінале чытаў Янку Купалу, Якуба Коласа, М. Багдановіча. Чуў пра Каараткевіча, М. Танка, іх кнігі можна знайсці у нас, набыць. А вось беларускага кіно амаль што не ведаюць. Мала знаёмыя японцы і з сучаснай навуковай думкай Беларусі. На жаль, вы таксама не шмат ведаецце пра нас. Штосьці агульнае, трагічнае ёсьць у нашых народаў. У вас — Чарнобыль, у нас — Нагасакі.

— *Caito-san, а што вы можаце сказаць пра характар беларусаў?*

— Калі ехаў на вучобу, вельмі хвяляваўся, ці зразумеюць мяне тут. Сучасны свет вельмі рацыянальны. Выкладчыкі, прафесары працуяць столькі, колькі ім плацяць. У Мінску са мной займаюцца, не лічачы часу. Адчуваеца такая добрая дауніна, інтэлігентнасць. Тут на першым месцы — выхаваць асобу, а не проста дыпламаванага спецыяліста. Хочацца адзначыць Анжэлу Лаўранёву, яна шмат са мной займаецца. Для японцаў вельмі цяжка засвоіць беларускую фанетыку, надта ж цяжка вымаўляць тыя гукі, якіх у нас няма.

Беларусы вельмі спакойныя, разважлівыя людзі. Менавіта так склалася гісторыя, якая выкрышталізавала самыя патрэбныя ў наш час рысы харектару: цярпімасць адзін да аднаго, жаночую дабрынню, уменне слухаць. Такому народу хочацца даверыцца, расказаць пра сябе. Цывілізацыя, жорсткі прагматызм свету і дабрыня вашага народа — вось што павінна цікавіць свет. Адчуваеца ў беларусаў і агульнаславянская кроў, менавіта схільнасць душ да крайнасцей. Асабліва гэта прыметна ў палітыцы. Японцы больш умеркаваныя. Мы даўно ўжо вызначыліся, вы яшчэ вызначаецеся па са-мых галоўных пытаннях. Кожны народ праходзіць шлях станаўлення. Беларусы вельмі працавіты народ, але, па маіх назіраннях, у вас не хапае японскай уседлівасці. Не сканцэнтраваны на чымсьці адным. Але і ўклад жыцця ў беларусаў іншы.

— *Калі мала гучыць нацыянальнае слова, што можа згуртаваць народ у адзінае?*

— Гістарычна памяць. На маю думку, вы яе захавалі, прынамсі, стараецца захаваць.

Сайто-сан вельмі цікавы субяседнік, інтэлігент. Стараецца знайсці патрэбныя слова, а не проста выказаць думку.

Як важна кожнаму народу паглядзець на сябе збоку.

Taica Сямёнаў (Астравец) У ЯПОНІІ ПРЭСА НЕЗАЛЕЖНАЯ

Падобна, Астравеччына становіща прадметам пільной увагі японцаў, спачатку — дыпламатаў, цяпер — журналістаў. Узнік гэты інтарэс дзякуючы таму, што першымі ў рэспубліцы і нават раней за расіян астраўчане ўшанавалі памяць славутага суайчынніка, выдатнага вучонага і дыпламата Іосіфа Гашкевіча. У Японіі не забыта імя першага расійскага консула. Яму паставлены помнікі, прысвечаны музейныя экспазіцыі і навуковыя даследаванні. Сам факт, што Гашкевічу аддалі даніну ўдзячнасці і павагі і на яго радзіме — у Беларусі, набыў шырокі становічы рэзананс у Краіне узыходзячага сонца. Японцы прынялі ўдзел у стварэнні Фонда імя Гашкевіча — для аб'яднання людзей добрай волі Беларусі, Расіі, Японіі ў справе актыўнага культурнага, навуковага і, па магчымасці, эканамічнага супрацоўніцтва трох краін.

Гэтымі падзеямі — стварэннем Фонда і адкрыццём помніка І. А. Гашкевічу — зацікавілася ўплыўовая японская газета “Хакайда Сімбун”. Цікаўнасць гэтую прабудзіў і заахвочіў Часовы Павераны ў справах Японіі ў Беларусі Акіра Татэяма і запрасіў наведаць нашу Астравеччыну маскоўскага карэспандэнта гэтай газеты, дарэчы, свайго земляка з вострава Хакайда, Кэнро Ямая.

Японскі журналіст меў гутарку ў выканкаме райсавета з яго старшынёй М. Б. Кудыркам, узяў інтэрв’ю ў старшыні Фонда імя Іосіфа Гашкевіча Д. Ф. Чарнушэвіч, пазнаёміўся з музейнай экспазіцыяй ў вёсцы Малі, дзе, як вядома, правёў апошнія гады свайго жыцця Іосіф Гашкевіч.

А нас найбольш цікавіла сама работа замежнага калегі, становішча прэсы ў японскім грамадстве. Аб гэтым мы і запыталі шаноўнага госця.

— *Пан Ямая, раскажыце крыху пра газету, якую прадстаўляеце. Хто яе выдае? Якім тыражом выходзіць? Колькі супрацоўнікаў у штате?*

— “Хакайда Сімбун” — “Газета Хакайда” ў перакладзе на беларускую мову — галоўная газета на востраве. Гэта прыватнае выданне.

Выходзіць штодзённа, без выхадных, за выключэннем некалькіх святочных дзён у годзе. Тыраж ранішняга выпуску дасягае 1 мільёна 200 тысяч эк-

земпляраў, вячэрняга — 800 тысяч. У штаце працуе 1800 чалавек, з іх пішучых — 600. Газета мае сваё аддзяленне ў Токіо са штатам у 150 чалавек. Журналісты “Хакайда Сімбун” акрэдытаваны ў Лондане, Парыжы, Каіры, Сінгапуры, Пекіне, Сеуле, Вашынгтоне. Трынаццаць яе ўласных карэспандэнтаў працуюць па ўсім свеце. Наша газета адзіная ў Японіі, прадстаўленая ў Расіі ў трох гарадах — Маскве, Хабараўску і Паўднёва-Сахалінску.

— Чаму менавіта ў гэтых гарадах?

— Таму што ў Японіі даўнія сувязі з расійскім Далёкім Усходам, Сахалінам, там жыве нямала нашых суайчыннікаў. У нас ёсьць агульныя эканамічныя інтэрэсы.

— Які аб'ём і фармат вашай газеты? Аб чым паведамляе яна сваім чытачам?

— Газета выходзіць аб'ёмам у 24 старонкі, фарматам расійскіх “Ізвесцій”. Першая-другая старонкі аддадзены палітычнай інфармацыі, трэцяя-чацвёртая — навіnam з сваёй краіны, пятая — сусветным навіnam, далей ідуць спорт, гарадская інфармацыя. Ёсьць рэкламнае прылажэнне. Уласна кажучы, гэта невялікі газетны кантэрн, які мае да ўсяго яшчэ і радыё- і тэлекампаніі.

— Для расійскіх, беларускіх журналістаў наўзвычай актуальная праблема незалежнасці сродкаў масавай інфармацыі. Як вырашаецца яна ў Японіі?

— У нас прэса не падвержана ўплыву партый, палітычных пльняю і рухаў і не залежыць ад іх у фінансавым плане.

— Але ж ёсьць і чиста партыйныя газеты?

— Так, у Японіі выходзяць і такія выданні. Напрыклад, орган Камуністычнай партыі Японіі “Акахата” (“Чырвоны сцяг”) і “Сякай Сімпо” (“Грамадскі прагрэс”) — газета сацыял-дэмакратычнай партыі Японіі. Тыражы ў іх невялікія, недзе каля 20 тысяч экземпляраў.

— Ці існуе ў Японіі “малая прэса” — накітальт раённых газет?

— Ёсьць газеты і ў невялікіх гарадах. Я пачынаў журналісцкую працу ў такой газете дваццаць гадоў назад. Фінансуецца мясцовы друк мясцовым ж фірмамі, і прыкладна напалову яны жывуць за кошт рэкламы. Увогуле рэклама дае значную частку даходаў японскай прэсе.

Працуюць у гэтых невялікіх выданнях, як правіла, 4–5 чалавек, займаюцца зборам, у асноўным, гарадскіх навін. Змяшчаюць таксама і падборкі навін ад двух вялікіх інфармацыйных агенцтваў, што дзейнічаюць у краіне.

Увогуле, спектр сродкаў масавай інфармацыі ў Японіі шырокі і рознабаковы, кожная газета, часопіс маюць свайго чытача.

— Дзякую вам за гутарку, Ямая-сан.

Пан Ямая карыстаўся паслугамі перакладчыка, але і сам няблага размаўляў па-руску. Ён назначаў, што выкладчыца рускай мовы, якая займалася з ім, была ўраджэнкай Бепарусі, і Ямая-сан вельмі ўдзячны ёй за навуку.